

УДК 81'373.46:336.76

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-25>

Тетяна ДАВИДОВА,
 orcid.org/0000-0001-5815-8503
 кандидат філологічних наук,
 старший викладач кафедри практики англійської мови
 Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
 (Суми, Україна) tatiadavydova@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТРАТЕГІЙ НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено аналізу особливостей перекладацького відтворення в українських ділових листах стратегій негативної ввічливості, що визначається як ввічливість пошани й зменшення тиску на адресата. Мета статті полягає в аналізі особливостей відтворення стратегій негативної ввічливості в перекладах англійськомовних ділових листів українською мовою з огляду на шляхи оптимізації ділової міжкультурної взаємодії. Реалізація мети передбачає розв'язання низки завдань:

- 1) ідентифікувати маркери стратегій негативної ввічливості в англійськомовних ділових листах;
- 2) виявити особливості перекладу таких маркерів українською мовою;
- 3) систематизувати перекладацькі трансформації, застосовані під час відтворення стратегій негативної ввічливості в українськомовних перекладах;
- 4) визначити рівень успішності застосованих трансформацій для оптимізації ділової міжкультурної взаємодії з огляду на виокремлення інтенсифікаторів і де-інтенсифікаторів негативної ввічливості.

Дослідження дійшло таких основних висновків. Ключовими маркерами негативної ввічливості як ввічливості зменшення тиску на адресата ділового листування виявлені хеджі й імперсоналізація. У статті ідентифіковані групи трансформацій, що, з одного боку, функціонують як інтенсифікатори, а з іншого, – як де-інтенсифікатори негативної ввічливості. До де-інтенсифікаторів негативної ввічливості належить синтаксична трансформація опущення в українському перекладі хеджів *would, rather, can / could* та мімізаторів *please, less than* тощо, наявних в англійськомовному тексті-джерелі. Як інтенсифікатор стратегій негативної ввічливості ідентифіковано синтактико-граматичну трансформацію двоскладових речень на односкладові – означено-особові й безособові, що сприяє імперсоналізації суб'єкта дії внаслідок втрати номінативною одиницею на його позначення позиції фразового суб'єкта й дистанціювання в такий спосіб від власних дій. Обидва види трансформацій обґрунтовуються в праці як трансформації з прагматичним компонентом, оскільки їхнє застосування сприяє певному варіюванню на рівні інтенсивності прагматичних негативно-ввічливих стратегій. Серед трансформацій формального плану, що не впливають на послаблення або посилення стратегій негативної ввічливості, виокремлені: граматична трансформація частини мовної перекатегоризації, лексико-семантична трансформація генералізації, трансформація додавання, транспозиції та модуляції.

Перспективою дослідження вбачаємо аналіз особливостей перекладацького відтворення в українських перекладах англійськомовних ділових листів стратегій позитивної ввічливості.

Ключові слова: негативна ввічливість, інтенсифікація ввічливості, де-інтенсифікація ввічливості, перекладацька трансформація.

Tetiana DAVYDOVA,
 orcid.org/0000-0001-5815-8503
 Candidate of Philological Sciences,
 Senior Lecturer at the Department of English Practice
 Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
 (Sumy, Ukraine) tatiadavydova@i.ua

SPECIFICS OF RENDERING THE NEGATIVE POLITENESS STRATEGIES IN THE TRANSLATIONS OF ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS LETTERS IN UKRAINIAN

The article deals with the analysis of rendering the strategies of negative politeness defined as the politeness of respect and mitigation of imposition in the Ukrainian translations of the English based business letters. The aim of the article is to analyze the means of rendering the strategies of negative politeness in Ukrainian translations, viewed as the ways to optimize business intercultural interaction. The aim is realized in a number of tasks, i.e. (1) to identify the markers of negative politeness strategies in the English-language business letters; (2) to reveal the features of the

translation of such markers into Ukrainian; (3) to systematize the translation transformations applied by rendering the strategies of negative politeness in Ukrainian-language translations; 4) to determine the level of success of the applied transformations for optimization of business intercultural interaction while scrutinizing the intensifiers and de-intensifiers of negative politeness. The study led to the following main results. Hedges and impersonalization have been identified as the key markers of negative politeness – the politeness of reducing pressure on the recipient of business correspondence. The article has identified groups of transformations that, on the one hand, function as intensifiers and, on the other hand, as de-intensifiers of negative politeness strategies. De-intensifiers of negative politeness include the syntactic transformations of omission of hedges in the Ukrainian translations such as would, rather, can / could and mitigators please, less than, etc., available in the English-language source text. The syntactic-grammatical transformation of a two-member sentence into a two-member sentence – definite-personal and impersonal sentences – has been identified as intensifiers of negative politeness strategies. Both types of transformations are substantiated in the paper as transformations with a pragmatic component, as their application contributes to a certain variation in the level of intensity of pragmatic negative politeness strategies.

Among the transformations of the formal plan that do not affect the weakening or strengthening of negative politeness strategies, the following are distinguished: grammatical transformation of parts of speech recategorization, lexical-semantic transformation of generalization, transformation of addition, transposition and modulation.

The prospect of the study is the analysis of the specifics of rendering the strategies of positive politeness in Ukrainian translations of the English-language business letters.

Key words: negative politeness, intensification of politeness, de-intensification of politeness, translation transformation.

Постановка проблеми. Вивчення стратегій ввічливості у міжкультурному аспекті є пріоритетним напрямом прагмалінгвістичних досліджень протягом останніх 30 років, оскільки дозволяє виявити і пояснити відмінності у комунікативній поведінці представників різних ділових культур, у тому числі висококонтекстуальних, до яких належить українська, і низькоконтекстуальних, з якими асоціюються англomовні країни (Сергієнко, 2014: 203). Зазвичай ввічливість усвідомлюється як соціальна норма (С. Іді, Р. Уотс, Б. Хілл, Дж. Ілен), у ракурсі максим спілкування (П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч), як захист *обличчя* – власного і інтерактанта (П. Браун і С. Левінсон), як дотримання контракту спілкування (Б. Фрейзер і В. Ноулен).

У дослідженні ми дотримуємося другого із зазначених підходів, оскільки для завдань перекладу ділової кореспонденції важливо розмежовувати два типи *побажань обличчя*: *позитивне обличчя*, яке є похідним від бажання сприйматися і оцінюватися як соціальна особистість (у ракурсі бізнес листування – як доброзичливий партнер) і *негативне обличчя*, пов'язане із бажаннями захистити власну комунікативну автономію. Відповідно до двох типів обличчя мовці реалізують стратегії позитивної і негативної ввічливості. Негативна ввічливість як ввічливість пошани і зменшення тиску на адресата є більш поширеною у ділових листах, що зумовлює вибір стратегій такої ввічливості як об'єкту дослідження. Наукова актуальність статті зумовлена відсутністю у перекладознавстві праць, присвячених відтворенню стратегій негативної ввічливості у перекладах ділового мовлення.

Мета статті – проаналізувати особливості відтворення стратегій негативної ввічливості в перекладах англomовних ділових листів українською

мовою з огляду на шляхи оптимізації ділової міжкультурної взаємодії. Реалізація мети передбачає розв'язання низки завдань:

- 1) ідентифікувати маркери стратегій негативної ввічливості в англomовних ділових листах;
- 2) виявити особливості перекладу таких маркерів українською мовою;
- 3) систематизувати перекладацькі трансформації, застосовані під час відтворення стратегій негативної ввічливості в українськомовних перекладах;
- 4) визначити рівень успішності застосованих трансформацій для оптимізації ділової міжкультурної взаємодії.

Матеріалом дослідження обрано корпус із 20 англійських ділових листів і їхніх перекладів українською мовою, що містяться у підручниках і посібниках з ділової англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя статті включає дослідження з теорії обличчя і ввічливості, підходи до усвідомлення ділового дискурсу, а також сучасні класифікації перекладацьких трансформацій.

Центральним поняттям теорії ввічливості, на якому базуються стратегії негативної і позитивної ввічливості, є поняття *обличчя* як позитивної соціальної цінності, публічного образу людини у поєднанні з очікуваннями щодо схвалення такого образу з боку соціуму, що реалізується і підтверджується через відповідну комунікативну поведінку (Goffman, Yule, Spencer-Oatley, Kravchenko).

П. Браун і С. Левінсон розглядають концепцію обличчя з точки зору балансу між зближенням та дистанціюванням, тобто як золоту середину між прагненням свободи дій і схваленням своїх дій і цінностей з боку соціуму (Brown, Levinson, 1987: 62). Негативна ввічливість, на маркерах якої

сфокусовано це дослідження, спрямована на перший із зазначених векторів здійснення комунікативних дій: створення дистанції, яка реалізується лінгвістичними засобами ухильності і ввічливого песимізму (ор. cit: 129). Десять стратегій негативної ввічливості, ідентифіковані науковцями (ibid.), можна, на наш погляд, об'єднати у 7 базисних стратегій, а саме: будь конвенційно ухильним (інтегрує за своїм змістом першу, другу і четверту стратегії; імперсоналізує адресанта і адресата (поєднує сьому і восьму стратегії)); коли зобов'язуєш співрозмовника, висловлюватися так, ніби це тобі роблять послугу; номіналізує (вживай герундій і іменники замість дієслів); будь песимістичним; демонструй повагу до співбесідника; вибачайся.

Для вирішення завдань нашого дослідження використовувалася типологія перекладацьких трансформацій, запропонована українською дослідницею О. О. Селівановою, яка виділяє: формальні трансформації, що не впливають за модифікацію змісту у цільовому тексті порівняльно із текстом-джерелом; формально-змістовні трансформації, які представлені одиницями як денотативного, так і конотативного рівнів і передбачають зміну форми і модифікацію змісту, зумовлену специфікою мовних систем оригінального і перекладного тексту та контекстуальними чи прагматичними чинниками (Селіванова, 2012: 461); формально-змістовні трансформації з прагматичним компонентом.

Зважаючи на те, що відтворення стратегій ввічливості вивчається у специфічній сфері ділового спілкування, на особливості використання перекладацьких трансформацій впливають конститутивні риси ділового дискурсу. Отже, третім ракурсом досліджень, що становлять теоретичне підґрунтя цієї статті, є праці, що фокусуються на особливостях ділового дискурсу як інституційної сфери спілкування, що у зарубіжних дослідженнях позначений також поняттями *workplace interaction* або *discourse in work-related settings* (Sarangi, Roberts, 1999).

Зокрема, важливим для вирішення завдань дослідження є усвідомлення ділового дискурсу як цілеспрямованої інституційної статусно-рольової комунікативної діяльності, що поширюється не лише на інтеракцію у межах певної організації або структури, але і на комунікативні зв'язки між організаціями або організаціями та окремими індивідами, що базується на нормах і правилах спілкування, прийнятих у діловому співтоваристві. До конститутивних дискурсотвірних особливостей такого дискурсу науковці відносять стабільність, традиційність, стандартизованість, точність, об'єктивність, конкретність, лако-

нічність, відсутність образності й емоційності (Alatalo, 2006; Bargiela-Chiappini et al., 2007).

З огляду на те, що серед цінностей ділового дискурсу провідними є створення ділових або партнерських відносин, адекватний переклад стратегій негативної ввічливості як ввічливості пошани і зменшення тиску на партнерів є одним із засобів оптимізації міжкультурної ділової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Як маркери негативної ввічливості, що потребують перекладацького аналізу задля їхнього оптимально адекватного відтворення в українських перекладах, у статті ідентифіковані наступні: однокомпонентні і розгорнуті хеджі, імперсоналізація, пасивний стан, засоби генералізації.

Під час відтворення конструкцій, які містять хеджі, вживання яких у тексті англomовного оригіналу реалізовує другу стратегію негативної ввічливості – використання засобів ухилення, однією з найпоширеніших перекладацьких трансформацій в цільовому тексті є синтаксична трансформація опущення хеджу.

Зокрема, опущення у наведеному нижче прикладі хеджу-мітігатора *rather* сприяє зменшенню в українському перекладі ступеню негативної ввічливості, пов'язаною із зменшенням тиску на адресата, порівняно із текстом англomовного оригіналу.

I rather think it is hopeless – Я вважаю, що це безнадійно (Кравченко, 2008: 32).

Опущення хеджу – модального дієслова *would* здатне перетворити негативно-ввічливе прохання на прямий директивний акт (мітігований хеджем *будь ласка*), що може бути проілюстровано наведеними нижче фрагментами.

Please would you return the whole consignment to us – Будь ласка, поверніть нам всю партію (Кравченко, 2008: 32).

Would you kindly excuse this error – Будь ласка, вибачте цю помилку (Кравченко, 2008: 32).

Зокрема, у наведених вище прикладах українського перекладу застосовується синтаксична трансформація опущення хеджа-мітігатора *would* – отже, застосовується мовленнєвий акт прямого директиву, який, відповідно до постулатів теорії ввічливості, є актом загрози обличчю адресата. Інші хеджі еквівалентно відтворені у цільовому тексті за допомогою трансформації додавання *Please – Будь ласка* і синтаксичної заміни прислівника *kindly* на словосполучення-вставну конструкцію *Будь ласка*, із частиномовною перекатегоризацією прислівника.

Натомість у наведеному нижче фрагменті українського перекладу ідентифіковано синтаксичну трансформацію опущення мітігатора *please*

як одного з базисних маркерів негативної ввічливості. Оскільки така синтаксична трансформація певним чином впливає, на наш погляд, на де-інтенсифікацію в українському перекладі негативної ввічливості як, насамперед, ввічливості пошани, її можна вважати формально-змістовною трансформацією з прагматичним компонентом.

Please accept our apologies for the inconvenience caused – *Прийміть наші вибачення за завдані незручності* (Кравченко, 2010: 304).

Please accept my sincere apology for missing my deadline – *Прийміть мої щирі вибачення за недотримання обумовленого терміну* (Кравченко, 2010: 304).

Інші трансформації, задіяні в українських перекладних версіях, не впливають на особливості відтворення стратегій ввічливості. Зокрема, це стосується синтаксичної трансформації транспозиції – зміни порядку слів у першому висловленні: *for the inconvenience caused* – *за завдані незручності*; синтаксичних трансформацій опущення займенника *my* і додавання номінативної одиниці *обумовленого* у поєднанні з модуляцією – логічним розвитком у перекладі змісту висловлення, а також із трансформацією опущення займенника *my*: *for missing my deadline* – *за недотримання обумовленого терміну*; лексико-семантичної трансформації генералізації, а саме заміни англійської лексеми *deadline* на позначення остаточного терміну українською лексемою *термін* – ширшою за обсягом свого семантичного значення.

Отже, такі трансформації, що не впливають на змістовний і прагматичний компоненти перекладу, кваліфікується нами, відповідно до наведеної вище класифікації О. О. Селіванової, як формальні трансформації синтаксичного і лексико-семантичного рівнів.

На певну де-інтенсифікацію негативної ввічливості в українському перекладі впливає синтаксична трансформація опущення іншого модального дієслова *can / could*, що є засобом зменшення тиску на адресата і певного хеджування висловлення в тексті оригіналу:

We can assure you that we are able to produce an article of identical type and quality – *Запевняємо вас, що ми можемо виготовити виріб ідентичного типу та якості* (Кравченко, 2008: 32).

Аналогічним образом, функцію де-інтенсифікатора виконує в іншому фрагменті українського перекладу трансформація опущення хеджу *less than*, який в англійському оригінальному діловому листі виконує функцію мітігатора інформації, асоційованою із негативними для адресата повідомлення конотаціями:

I am very sorry to learn that your experience with our Customer Service Representative, was less than adequate – *Мені дуже шкода, що ваш досвід роботи з нашим представником служби підтримки клієнтів був недостатнім* (Кравченко, 2008: 32).

Окрім опущення хеджів, в українських перекладах ідентифікована досить частотна заміна двоскладових речень на односкладові, наприклад, на означено-особову структуру (*We can assure* – *Запевняємо вас*) або безособове речення (*I am very sorry* – *Мені дуже шкода*).

На відміну від трансформації опущення хеджів в українському перекладі, що є засобом де-інтенсифікації стратегії негативної ввічливості, синтактико-граматична трансформація заміни двоскладових речень англомовних текстів-джерел на односкладові у українських ділових листах, у яких, відповідно, відсутня номінація суб'єкту дії, виконує протилежну функцію посилення негативної ввічливості дистанціювання, оскільки сприяє імперсоналізації суб'єкту із зниженням ступеню його відповідальності за власні дії.

Ілюстрацією такого перекладацького прийому інтенсифікації негативної ввічливості як ввічливості зменшення тиску на адресата є також наступний фрагмент ділового листа.

We are sorry we cannot be of service. – *Нам шкода, що ми не можемо бути корисними* (Кравченко, 2008: 32).

Окрім синтактико-граматичної трансформації, що, зважаючи на вищевикладені міркування, кваліфікується у статті як трансформація із прагматичним компонентом, у наведеному фрагменті наявна також низка трансформацій формального плану, що не впливають на варіювання інтенсивності стратегій негативної ввічливості: трансформація частиномовної перекатегоризації іменника *service* на прикметник *корисними*; синтаксична трансформація додавання з'ясувального сполучника *що*.

Висновки. Ключовими маркерами негативної ввічливості як ввічливості зменшення тиску на адресата ділового листування виявлені хеджі і імперсоналізація. У статті ідентифіковані групи трансформацій, що, з одного боку, функціонують як інтенсифікатори і, з іншого, як де-інтенсифікатори негативної ввічливості. До де-інтенсифікаторів належить синтаксична трансформація опущення в українському перекладі хеджів і мітігаторів, наявних у англомовних ділових листах. Як інтенсифікатор негативної ввічливості ідентифікована перекладацька трансформація двоскладового речення на односкладове, що призводить до певної імперсоналізації

суб'єкту дії. Обидва види трансформацій обґрунтовуються у праці як трансформації з прагматичним компонентом, оскільки їхнє застосування сприяє варіюванню інтенсивності прагматичних негативно-ввічливих стратегій.

Серед трансформацій формального плану, що не впливають на посилення або послаблення стратегій ввічливості, виокремлені граматична

трансформація частиномовної перекатегоризації, лексико-семантична трансформації генералізації, трансформація додавання, транспозиції і модуляції.

Перспективою дослідження вбачаємо аналіз особливостей перекладацького відтворення в українських перекладах англomовних ділових листів стратегій позитивної ввічливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сергієнко К. П. Ввічливість як етнокультурна категорія мовної свідомості англійців та українців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 11 (9). С. 203–209.
2. Сергієнко К. П. Ввічливість як предмет лінгвістичних досліджень. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 9 (268). Ч. 2. С. 75–80.
3. Goffman E. *Interaction ritual. Essays on face-to-face behaviour*. New York : Pantheon, 1967. 270 p.
4. Yule G. *Pragmatics*. Oxford : OUP, 1998. 138 p.
5. Spencer-Oatley H. Theories of identity and the analysis of face. 2007. *Journal of pragmatics*. No. 39. P. 639–656.
6. Kravchenko N., Pasternak T. Claim for identity or personality face: The Oscar winners' dilemma. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw : De Gruyter Open, 2018. Vol. III (1). P. 142–178.
7. Brown P., Levinson S. *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
8. Селіванова О. О. Нова типологія перекладацьких трансформацій. *Світ свідомості в мові*. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. С. 455–472.
9. Sarangi S., Roberts C. The dynamics of interactional and institutional orders in work-related settings. *Talk, Work and Institutional Order: Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. New York : Mouton de Gruyter, 1999. P. 1–66.
10. Alatalo P. Directive Functions in Intra-corporate Cross-border E-mail Interaction. *Jyvaskyla : University of Jyvaskyla*, 2006. 470 p.
11. Bargiela-Chiappini F., Nickerson C., Planken B. *Business Discourse*. Houndmills, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007. 282 p.
12. Кравченко Н. К., Ніколаєва В. А. *Business English. Практичний курс з ділової англійської мови : Навчальний посібник*. Київ : Фенікс, 2010. 304 с.
13. Кравченко Н. К. *Business letters (part 1). Методичні вказівки для вивчення ділової англійської мови*. Київ : ДЖКГ, 2008, 32 с.

REFERENCES

1. Sergienko K. P. Vvichlyvist yak etnokultura kategoriiia movnoi svidomosti anglitsiv ta ukraintsiv [Politeness as ethnocultural category of language consciousness of the Englishmen and Ukrainians]. *Scientific Journal of NPU named after M. P. Dragomanov*. 2014. Vol. 11 (9). pp. 203–209 [in Ukrainian].
2. Sergienko K. P. Vvichlyvist yak predmet linguistychnykh doslidzhen [Politeness as the subject of linguistic research]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University: Philological Sciences*. 2013. № 9 (268). P. 2. pp. 75–80 [in Ukrainian].
3. Goffman E. (1967). *Interaction ritual. Essays on face-to-face behaviour*. New York: Pantheon.
4. Yule G. (1998). *Pragmatics*. Oxford: OUP.
5. Spencer-Oatley, H. (2007). Theories of identity and the analysis of face. *Journal of pragmatics*, 39, pp. 639–656.
6. Kravchenko N., Pasternak T. (2018). Claim for identity or personality face: The Oscar winners' dilemma. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open. Vol. III (1). pp. 142–178.
7. Brown P. & Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Selivanova O. O. Nova typologiya perekkladaz'kyh transformacij [A new typology of translation transformations]. *The world of consciousness in language*. Cherkasi : Yu. Chabanenko, 2012, pp. 455–472.
9. Sarangi S., Roberts C. (1999). The dynamics of interactional and institutional orders in work-related settings. *Talk, Work and Institutional Order: Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. N. Y.: Mouton de Gruyter. pp. 1–66.
10. Alatalo P. (2006). *Directive Functions in Intra-corporate Cross-border E-mail Interaction*. Jyvaskyla : University of Jyvaskyla, 470 p.
11. Bargiela-Chiappini F., Nickerson C., Planken B. (2007). *Business Discourse*. Houndmills, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 282 p.
12. Kravchenko N., Nikolaeva V. *Business English. Praktychnyi kurs z dilovoi anhliiskoi movy. [Business English. Practical Course of Business English.]* Kyiv: Phoenix, 2010. 304 p. [in Ukrainian].
13. Kravchenko N. *Business letters (part 1). Metodychni vkazivky dlia vyvchennia dilovoi anhliiskoi movy [Business letters (part 1). Guidelines for learning Business English]*. Kyiv : DGKG, 2008, 32 p. [in Ukrainian].